

LATVIEŠU GRĀMATNIECĪBAS PIECSIMTGADE

Dagnija Baltiņa¹

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Ievads

Rakstītais vārds un grāmata ir viens no apbrīnojamākajiem fenomeniem un lielumiem cilvēces esībā. Tas vienlaikus dzīvo kā pagātnē, tā tagadnē un nākotnē. Grāmatas sniedz zināšanas un pieredzi par jau notikušo, pati grāmata kā tehnoloģija fiksē attiecīgā laikmeta inovācijas, bet vienlaikus gan zināšanu, gan tehnoloģiskā vilinājuma dēļ ved nākotnē un rada jaunas zināšanas, pieredzes, nodomus un inovācijas. Arī Latvijas kontekstā, domājot par grāmatu, mēs to novērtējam kā sabiedrības attīstības virzītājspēku, vienotāju un simbolu mūsu zināšanu dzīlēm. Tāpēc 2025. gads, kad Latvija atzīmēs latviešu grāmatas piecsimtgadi, ir īpaši nozīmīgs gads gan nacionālā mērogā, gan starptautiski.

Rakstītā un drukātā vārda latviešu valodā izcēlums un tā izplatība dažādos formātos, un dzīvotspēja cauri dažādiem laikmetiem, ideoloģijām, ekonomiskiem un tehnoloģiskiem izaicinājumiem, ietver sevī šodienas sabiedrībai tik nepieciešamo kodu, lai piekļūtu gan sabiedrības materiālajam un nemateriālajam mantojumam, gan starptautiskai atpazīstamībai un novērtējumam, gan tautsaimniecības ilgtspējai un labklājībai nākotnē, kā arī lai iedvesmotos profesionālai izaugsmei. Latviešu valodā rakstītā vārda vēsture, tagadne un nākotne ļauj labāk

izprast Latvijas un latviešu vispārējo attīstības ceļu un saprast mūsu unikālo un straujo izaugsmi, kas sakņojas šajā kultūras fenomenā.

2025. gadā gaidāmā pirmās grāmatas latviešu valodā piecsimtgade ir izcils piemērs tam, kā vēsturiskie notikumi, tiem sekojošā attīstība un līdzības ļauj pilnvērtīgāk izprast šodienu. Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB) ir izstrādājusi plašu pasākumu programmu, kas izceļ grāmatas un rakstītā vārda nozīmi latviešu sabiedrības veidošanā un kultūras attīstībā. Šī programma ne tikai atgādina par vēsturisko mantojumu, bet arī piedāvā mūsdienu sabiedrībai jaunas iespējas apzināties un novērtēt grāmatas un rakstītā vārda lomu.

Īsa latviešu grāmatniecības vēsture

Latviešu grāmatniecības vēsture aizsākās laikā, kad Eiropu pārņēma Reformācijas kustība. Katoļu baznīcas vienotā Eiropa strauji sašķēlās, un Mārtiņa Lutera (1483–1546) sludinātā mācība desmit gados pēc 95 tēžu piesišanas pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm izplatījās arī Ziemeļeiropā. Rīga bija viena no pirmajām Eiropas pilsētām, kas kļuva luteriska. Jau 1524. gadā pilsētnieki padzina lielāko daļu katoļu garīdznieku un liela daļa Livonijas iedzīvotāju vai nu bija atkrituši no katoļticības, kļūstot par luterāņiem, vai atgriezušies pie senču ticības.

Radītās turbulences centrā, uz augošo zemnieku nemieru fona un plašajā valodu troksnī Mārtiņš Luters tālredzīgi novērtēja dzimtās valodas lomu un nepieciešamību padarīt reliģiskos tekstus pieejamus ikvienam cilvēkam viņa dzimtajā valodā. Tāpat viņš uztvēra Johana Gūtenberga (ap 1400–1468) radītās iespiedpreses potenciālu padarīt rakstīto vārdu pieejamāku, viegli izplatāmu un salīdzinoši lētu, lai attiecīgi

¹ Autorei ir maģistra grāds mantojuma studijās, iegūts Brandenburgas Tehniskajā universitātē Vācijā, un maģistra grāds sabiedrības vadībā, iegūts Hārvarda Universitātes Kenedija Pārvaldības skolā. Autore ir doktora grāda pretendente vēsturē Latvijas Universitātē. Eksperte dokumentārā mantojuma un pasaules mantojuma jautājumos. Iepriekš vadījusi UNESCO Latvijas Nacionālo komisiju (2008–2016). Kopš 2024. gada septembra ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktore.

izmantotu iespiesto vārdu ideju popularizēšanai. Rezultātā strauji paplašinājās to valodu loks, kurās sāka veidoties rakstītā un iespiestā vārda kultūra.

Latviešu grāmatniecības pirmsākumi saistās ar 1525. gada novembri, kad Libekas pilsētas rāte konfiscēja mucu, kas bija pilna ar luteriskām grāmatām latviešu, igauņu un lejasvācu (livoniešu) valodā². Lai gan līdz mūsdienām nav zināms neviens saglabājies šis neparastās grāmatu kravas eksemplārs, tomēr Libekas domkapitula dekāna Johanna Brandesa (1467–1531) rakstītais protokols ļauj spriest, ka šīs grāmatas, visticamāk, iespiestas Vitenbergā un bijušas ceļā uz Rīgu tālākai izplatīšanai un luterāņu mesu noturēšanai Livonijā vietējās valodās. Šis notikums ir būtisks, ne tikai fiksējot pirmo iespiesto grāmatu latviešu valodā, bet arī kā sākums vienotas latviešu valodas attīstībai, kas tālāk veicina vienotas latviešu sabiedrības un tās nacionālās apziņas veidošanos.

Nākamais nozīmīgais latviešu grāmatniecības stūrakmens ir nīderlandiešu jezuīta Pētera Kanizija (1521–1597) sarakstītā katehisma tulkojuma izdevums latviešu valodā. Arī pretreformācijas kustības dalībnieki novērtēja un prata izmantot spēku, kas piemita dzimtajā valodā rakstītajam vārdam, un šis katehisms kļuva par vienu no plaši izmantotiem ticības izplatīšanas rīkiem. Ir zināms, ka 1585. gadā Viņņā grāmata latviešu valodā ir tikusi iespiesta 1002 eksemplāros, kas 16. gadsimta nogalē ir uzskatāma par lielu tirāžu un norāda uz šī izdevuma pieprasījumu. Šī tad arī ir senākā saglabājusies latviešu grāmatniecības liecība, kuras vienīgais patlaban zināmais pilnais eksemplārs tiek glabāts Upsālas Universitātes bibliotēkā Zviedrijā³.

Pirmās iespējas attīstīt grāmatu iespiešanu Latvijas teritorijā parādījās līdz ar pirmā tipogrāfa Nikolausa Mollina (ap 1550/1555–1625) darbības uzsākšanu Rīgā 1588. gadā, visticamāk, pēc Rīgas rātes uzaicinājuma. Viņš atbrauca no Antverpenes (Beļģija), kas bija tā laika grāmatniecības un izdevējdarbības epicentrs, un līdz ar viņu arī Livonijā ienāca spēcīgas Mollina skolotāja Kristofa Plantēna (ap 1520–1589) grāmatu spiestuves un grāmatu dizaina tradīcijas, kas atpazīstamas vēl ilgi turpmākos gadsimtos. Mollīns viegli kļuva par jaunatklājēju un pirmo vairākās kategorijās – bija pirmais izdevējs, pirmās Rīgas tipogrāfijas vadītājs, pirmais nošu iespiedējs Livonijā, izveidoja grāmatstējiņu darbnīcu, ierīkoja grāmatveikalu utt. Arī pirmais Latvijas teritorijā iespiestais izdevums latviešu valodā – 1615. gadā izgatavotā īpaši greznā baznīcas rokasgrāmata ar ilustrācijām, dekoriem, notīm – bija Mollina izdevums.⁴

Turpmākajos gados latviešu grāmatniecības straujo attīstību noteica nepieciešamība pēc dievkalpojuma tekstiem latviski, kā arī palīgīdzekļiem, kas domāti mācītājiem latviešu valodas apguvē. 17. gadsimta Latvijas grāmatniecības uzplaukumu raksturo gan izcili nozīmīgi darbi (piemēram, 1638. gadā iznākusī Georga Manceļa vārdnīca *Lettus*), gan piešķirtas jaunas privilēģijas atvērt tipogrāfijas (1667. gadā Jelgavā darbu sāk Kurzemes hercoga tipogrāfija), gan pirmās avīzes (1684. gadā Rīgā tipogrāfs Georgs Matiāss Nellers (ap 1658–1712) iespieda pirmo laikrakstu Latvijas teritorijā – *Rigische Novellen*), gan grāmatas kā simboli. 17. gadsimta nozīmīgākais un vislabāk zināmais izdevums ir jau gadsimta beigās, 1694. gadā, Zviedru karaliskajā tipogrāfijā Rīgā iespiestā Bībele latviešu valodā, ko sagatavoja Alūksnes mācītāja Ernsta Glika

² Libekas domkapitula prāvesta Johanna Brandesa (*Johannes Brandes*, 1467–1531) protokoli, 8. novembris un 9. novembris, 1525. gads. Landesarchiv Schleswig-Holstein (Šlēsvīgas-Holšteinas Zemes arhīvs), Archive Abt. 268 No. 396, fols. 202r, 204r, 204v.

³ Canisius, P. (1585) *Catechismvs catholicorum. Iscige pammacischen, no themis Papreksche Galwe gabellems Christites macibes. Prexskan themis nemacīgems vnd iounems bernems. Cour Kungam Petrum Canisium thaes Schwetes*

rakstes Doctor. Ehsprestcz Vilne Pille .. pi Danielem Lanciensem expan tho gadde.

⁴ Zanders, O. (1988) *Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks: pirmās Rīgā iespiestās grāmatas, 1588–1625*. Rīga: Zinātne.

(1654–1705) vadībā⁵. Šis izdevums iedibināja jaunas tradīcijas attiecībā uz grāmatas nozīmi latviešu ikdienā – Bībele tika ne vien lasīta, bet kalpoja arī dzimtas vēstures pierakstīšanai un tika nodota no paaudzes paaudzē. Turklāt šis izdevums iezīmē pagrieziena punktu lasīšanas paradumos, veicinot lasītprasmi un spēju uzvert aizvien garākus tekstus.

18. gadsimtā līdz ar apgaismības kustību latviešu valodā sāka iznākt ne tikai reliģiski teksti, bet arī pirmie laicīgie izdevumi, kas aptvēra dažādas tēmas – no zemkopības līdz medicīnai un matemātikai. 1757. gadā Jelgavā tika izdots senākais zināmais kalendārs latviešu valodā “Zemnieku jeb latviešu laika grāmata uz to 1758. gadu pēc tās svētas piedzimšanas mūsu Kunga in Pestītāja Jēzus Kristus, tā rakstīta, ka arī Vidzemē in citi ļaudis, kas zemnieku valodu prot, in lasīt māc, laikus, dienas garumu, mēnešu starpas un citas lietas zināt var.” Ar laiku kalendārs kļuva par vienu no visvairāk pirktajiem un lasītajiem izdevumiem latviešu valodā. Grāmatas latviešu valodā kļuva par arvien nozīmīgāku izglītošanās un apgaismošanas līdzekli.

Īpašu pienesumu Latvijas grāmatniecības uzplaukumam 18. gadsimtā veidoja Vidzemes apgaismoto intelektuāļu loks. Viņi ne tikai iestājās par dažāda laicīga satura izplatīšanu latviešu zemnieku vidū (1768. gadā izdots pirmais periodiskais izdevums latviešu valodā – “Latviešu Ārste”), bet arī uzturēja ciešus kontaktus ar ārzemēm un izplatīja apgaismības idejas. Grāmatu izdošana kļuva ne tikai par veiksmīgu biznesu, bet arī par izteikti ietekmīgu sabiedriskās domas veidotāju un virzītājspēku. Tā Johana Frīdriha Hartknoha (1740–1789) apgādā tika pirmizdoti gan Imanuēla Kanta (1724–1804), gan Johana Gotfrīda Herdera (1744–1803) un citu ievērojamu autoru darbi. Līdzās tam norisinājās arī strauja jaunu grāmatniecības centru izaugsme un attīstība – Jelgavā

veiksmīgi darbojās Stefenhāģenu izdevniecība (dibināta 1769. gadā), Liepājā tika atvērta pirmā publiskā lasāmbibliotēka Latvijas teritorijā (1777. gadā), parādījās pirmie dižpārdoļi (piemēram, 1791. gadā Rūjienā izdotā “Labu ziņu un padomu grāmata”) un pavārgrāmatas (1795. gads, Rubene).

Attiecīgi 19. gadsimts no grāmatniecības viedokļa Latvijas teritorijā jau gadsimta sākumā iezīmējās ar spēcīgu attīstības, inovāciju, modernitātes vilkmi. Gadsimta mijā tika dibinātas un darbojās vairākas papīra dzirnavas (Rīgā, Līgatnē, Aizputē u. c.). Pieprasījums līdz ar augošo izdevējdarbību un lasītāju loku bija lielāks, nekā vietējās papīra dzirnavas spēja nodrošināt.

Nacionālās grāmatniecības pirmsākumi tiek saistīti arī ar latviešu literatūras pirmsākumiem – 1856. gadā izdots jaunlatvieša Jura Alunāna (1832–1864) dzejas krājums “Dziesmiņas”, kurā apkopoti ievērojami ciltautu autoru atdzejojumi, lai pierādītu latviešu valodas mākslinieciskās iespējas. Tam sekoja strauja nacionālās pašapziņas veidošanās, kas ietvēra arī pirmo latviešu grāmatuuzņēmēju darbību. Tieši caur grāmatniecības vēsturi visprecīzāk saskatāms process, pateicoties kuram 19. gadsimta otrajā pusē veidojās latviešu kultūras izrāviens, neparasti straujā tempā panākot Eiropas kultūrnācījas un nostājoties blakus tām.

Pacēlumu un lepnumu par latviešu grāmatniecības lielumu, bagātību un vērienu kā standartu visspilgtāk raksturo Anša Gulbja (1873–1936) darbība. Viņš apgādāja ne tikai daudzu nozīmīgu pasaules un Latvijas autoru daiļliteratūras darbu pirmizdevumus latviešu valodā, būtiskus sacerējumus filozofijā, sociālajās un dabas zinātnēs, mācību literatūru, bet piedāvāja arī “Latviešu konversācijas vārdnīcu” – pirmo tik plaša apjoma universālu uzziņu izdevumu latviešu valodā (līdz padomju okupācijai 1940. gadā iznāca 21 sējums). Viņa izdoto grāmatu plauktu metri patiesi kļuva par simbolu un iemiesojumu latviešu mājas bibliotēkai un Latvijas grāmatniecībai.

20. gadsimts, neskatoties uz sarežģīto politisko, ekonomisko un traģisko vēsturi, tomēr izceļ tieši grāmatniecības nozīmi sabiedrības un latviešu valodas noturībā. Grāmata un rakstītais vārds parādās kā izdzīvošanas stratēģija,

⁵ Glück etc. (1694) *Ta Swehta Grammata Jeb Deewa Swehtais Wahrds, Kas preeksch un pehz ta Kunga Jesus Kristus swehtas Peedsimschanas no teem swehteem Deewa=Zilwekeem, Praweescheem, Ewanġelisteem jeb Preezas = Mahzitajeem un Apustuleem usrakstihts, Tahm latweeschahm Deewa Draudsibahm par labbu istaisita.*

atjaunošanās veids un sevis no jauna radišanas iespēja. Īpaši trimdas grāmatniecība sevišķi spilgti demonstrē rakstītā vārda nozīmi ne tikai nācijas izturēšanās stiprināšanā, bet arī kultūras kontinuitātes un pārmantojamības nodrošināšanā.

Atskats latviešu grāmatniecības vēsturē izgaismo dažādus pavērsiena punktus un atšķirīgus fenomenus, taču tos vieno būtisks caurviju motīvs – rakstītā un iespēstā vārda ciešā saikne ar nacionālo emancipāciju un nozīme latviešu kultūrtelpas, ideju, inovāciju vēsturē.

Tieši šo stāstu no jauna izstāstīt piedāvā latviešu programma “Latviešu grāmatai 500”. Tās īstenotāji ir pārliecināti, ka šādi atklājas grāmatas un lasīšanas kultūras spēks un jauda šodienai un rītdienai. Mūsdienās vairāk nekā jebkad ir nepieciešams atkal un atkal atgādināt sev pašiem, ka grāmatai latviešu sabiedrībā gadsimtu gaitā ir bijusi un būs būtiska un palieloša nozīme, grāmata ir bijusi un aizvien ir kultūrtelpas un tautas dzinējspēks. Un grāmata ir ceļš, kas noteiks latviešu sabiedrības spēku, pašapziņu un radošo spēju arī nākotnē.

Turklāt grāmatniecības vēsture demonstrē arī procesu, kurā latviešu kultūra tika pārliecināti noenkurota Rietumeiropas kultūras telpā. Vēsturiski atrodoties uz robežas starp rietumiem un austrumiem, latviešu apdzīvoto reģionu kultūras orientācija bieži vien ir kļuvusi par ideoloģisku un politisku cīņu objektu, šo teritoriju intelektuālā un kultūras piederība Eiropai nereti tikusi pakļauta dažādiem riskiem, taču tieši grāmata un rakstītais vārds padarījuši šo iesakņotību Eiropas ideju un vērtību pasaulē neatgriezenisku.

Pasākumu programma “Latviešu grāmatai 500”

Latvijas Nacionālā bibliotēka pirmoreiz aktualizēja jautājumu par pirmās grāmatas latviešu valodā 500. gadadienas atzīmēšanu 2000. gadā, kad Rīgas Latviešu biedrības namā notika pirmās grāmatas latviešu valodā 475. gadadienas svinības un tika izdoti starptautiskās konferences “Latviešu grāmata un bibliotēka: 1525–2000” rakstu krājumi, kā arī LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas rakstu krājums “Grāmata. Veltījums latviešu

grāmatas 475 gadu atcerei”. Ideja par to, ka 2025. gads varētu būt Grāmatu un lasīšanas gads Latvijā, izceļot grāmatas piecsimtgadī, tika izziņota 2019. gada septembrī Latvijas Nacionālās bibliotēkas simtgades ietvaros, bet 2020. gadā iekļauta Kultūrpolitikas pamatnostādnēs 2021.–2027. gadam. Idejas iniciators un autors šai programmai un grāmatas vērtības izcēlumam ir ilggadējais LNB direktors Andris Vilks (dz. 1957).

2021. gadā LNB sadarbībā ar dažādu nozaru partneriem sarīkoja radošu domnīcu, kurā izstrādāja ietvaru “Latviešu grāmatai 500” atzīmēšanai, kas uzsver tieši rakstīšanas un lasīšanas fenomenu. Latviešu grāmatniecība, it īpaši mazu tautu kontekstā, izceļ sabiedrības spēju izaudzēt savu grāmatniecību līdz pasaules līmenim, veidot savas sabiedrības noturības spēju, kritisko domāšanu, saglabāt savu kultūru un valodu. Grāmata apliecina latviešu valodas un kultūras spēju pielāgoties un pārdzīvot dažādus tehnoloģiskus izaicinājumus, politiskās pārmaiņas un dažādas ekonomiskās situācijas.

Latviešu grāmatas piecsimtgadē programmas pamatu veido pētniecība un popularizēšana. Programma aptver ne tikai virkni pagātnes notikumu kopš pirmās latviešu grāmatas izdošanas, bet arī ļauj izprast tālāko virzību tehnoloģiju pārmaiņu un digitālās attīstības kontekstā un izceļ plašāku reģionālu un starptautisku kontekstu. Programma aptver visus Latvijas reģionus un trimdu, dažādas paaudzes, dažādus vēsturiskus un mūsdienu kultūras un ekonomiskos kontekstus un sakarus, izceļot ar grāmatniecību saistītas personības, notikumus, fenomenus un to ietekmi. Visbeidzot programmas koncepcija sniedzas pāri grāmatas materiālajām robežām un ir ne tikai par grāmatu, bet arī lasīšanas, mācīšanās, domāšanas paradumiem un to attīstību. Tā arī ļauj integrēt latviešu grāmatniecības pētījumus teorētiskās diskusijās un izmantot tos kā atspēriena punktu refleksijai par grāmatniecības izpētes metodoloģiju.

Plānojot programmu, tika apzinātas un izceltas dažādās gadadienas, notikumi, personības, ko būtu jēgpilni aktualizēt “Latviešu grāmatai 500” programmas ietvaros un kas veidotu pamatu, lai sabiedrībā būtu iespējams plašāk apjaust grāmatu fenomenu. Tā radās

iedalījums, kas ceļa karti uz grāmatas piecsimt-
gadi iezīmē ar šādiem notikumiem:

***2021. gads** bija veltīts tēmai “Atgrieša-
nās”, izceļot grāmatas, kas ir rakstītas Latvijai
un latviešiem ārpus Latvijas, kā arī pievē-
šoties nozīmīgām grāmatu kolekcijām, kas
saistās ar Latviju, bet atrodas ārpus Latvijas.
Kā spilgtu centrālo notikumu, ap kuru tika
organizēts plašs norišu kopums, ir vērts izcelt
izstādi “Atgriešanās. Senākā saglabājusies dzīvā
grāmata latviešu valodā” (kurators un autors
Ph. D. Gustavs Strenga), veltītu 1585. gadā
Viļņā izdotajam Kanizija katehismam latviešu
valodā, kas tika atvesta uz Rīgu.

***2022. gads** bija veltīts laikrakstu un rok-
rakstu tēmai, atzīmējot 200 gadus kopš pir-
mās avīzes latviešu valodā “Latviešu Avīzes”

iznākšanas 1822. gadā. Šī latviešu avižniecības
svinēšana ne tikai pavēra ieskatu “Latviešu
Avižu” sociālajos laikmeta kontekstos visu tās
iznākšanas laiku, bet arī bija iespējams izvirzīt
priekšplānā un sākt pētīt nozīmīgas paralēles
ar igauņu grāmatniecību, pievērsties arī mūsu
ziemeļu kaimiņu pirmajām avīzēm, kas ap to
pašu laiku tika izdotas Tartu. Savukārt izstāde
“Modināšana. Stāsts par hernhūtiešiem” (auto-
ri *Dr. phil. Beata Paškevica* un *Dr. philol. Pauls
Daija*), kas veltīta brāļu draudžu kustībai Latvi-
jā un Igaunijā, izcēla LNB glabātos brāļu drau-
dzes rokrakstus latviešu valodā no 18. gadsim-
ta un šīs kustības un rokrakstu kultūras atstāto
mantojumu un nospiedumu.

***2023. gadā** tika uzsvērtā izdevēju nozi-
mība, atzīmējot latviešu nozīmīgākā izdevēja

1. attēls. Instalācija “Nācības vertikāle”, veltīta Anša Gulbja simtpiecdesmitgadiem. Tajā uzskaitītas
visas Anša Gulbja apgādībā izdotās grāmatas. LNB, 2023. Foto: Kristians Luhaers

2. attēls. Izstāde “Teksts mūs neinteresē”, veltīta Rīgas pirmajam tipogrāfam Nikolausam Mollīnam un grāmatu mākslai. LNB, 2024. Foto: Reinis Hofmanis

19./20. gadsimta mijā – Anša Gulbja – 150. gadadienu un izceļot Rīgas pirmā tipogrāfa Nikolausa Mollīna lomu mūsu reģiona intelektuālajā izaugsmē. LNB veidotā izstāde “Teksts mūs neinteresē” (autore Beāte Orlova un Ineta Vaivode) pievērsās Rīgas pirmajam tipogrāfam Nikolausam Mollīnam un grāmatu dizaina un iekārtojuma vēsturei. Sadarbībā ar mūsdienu labākajām Latvijas tipogrāfijām šī izstāde un pavadošā programma, tāpat kā Gulbja jubilejai veltītais starptautiskais zinātniskais forums “Izdevējdarbība un nācija” aicināja padziļināt diskusiju par Latvijas izdevējdarbības un drukas kultūras augstajiem standartiem un to vēsturisko kontekstu. Tieši izdevēji ļauj lieliski ieskicēt arī šķietami vienkāršo, bet grāmatniecības teorijā tik nozīmīgo grāmatniecības ķēdi – izdevēja, iespiedēja, autora, izplatītāja, lasītāja u. c. dalībnieku mijiedarbi.

* **2024. gadā** fokusā ir bibliotēkas un lasīšanas fenomēns, pievērsoties gan pašam lasīšanas

jēdzienam teorētiskā un vēsturiskā griezumā, gan lasīšanas paradumiem, šajā ziņā izceļot un skaidrojot bibliotēkas lomu. Būtisks atskaites punkts šai tēmai ir Rīgas pilsētas bibliotēkas dibināšanas gads (tā izveidota 1524. gadā). Gada noslēgumā plānots atklāt izstādi “Tiesības uz bibliotēku” (autori *Dr. philol.* Pauls Daija un Maija Treile), kura veltīta pārmaiņām, kas piemeklē grāmatu laikā un telpā, ietverot redzeslokā gan lasīšanas, gan grāmatu krāšanas fenomenus un fokusējoties uz tiem aspektiem, kādos vēsturiskā pieredze var kļūt par iedvesmas avotu šodienai. Tādējādi izstāde ievadīs 2025. gada kulminācijas pasākumus.

* **2025. gads** ir plānots kā grāmatu gads – aicinot svinēt grāmatu kā simbolu, zināšanu avotu, daļu no mūsu identitātes, kā arī pievērsties spēcīgu lasīšanas un bibliotēkas paradumu iedibināšanā sabiedrībā. Kulminācijas mērķis ir sapludināt kopā visus programmas attīstības gaitā būvētos pamatelementus – grāmata, lasīšana, bibliotēkas un grāmatniecības ķēde.

Godinot faktu, ka grāmatniecības sākotne 1525. gadā ir kopīga latviešiem un igauņiem, tiks rīkota īpaša izstāde un publicēts eseju krājums par latviešu un igauņu grāmatniecības kopīgo vēsturi, akcentējot abu tautu kultūras saiknes. Ne tikai pirmā grāmata, bet arī turpmākās norises grāmatniecībā abām nācijām ir attīstījušās paralēli, bieži vien savstarpēji iedvesmojoties un sabalsojoties. Līdztekus īpaša uzmanība tiks pievērsta dziļākas izpratnes veicināšanai sabiedrībā par iemesliem, kas ietekmēja pirmās latviešu un igauņu grāmatas publicēšanu, atdzīvinot piecus gadsimtus senos notikumus un sniedzot iespēju atklāt kopsakarības starp latviešu iespiestā vārda dzimšanu un politiski sabiedriskajiem satricinājumiem 1525. gadā. Grāmatas piecsimtgade būs nozīmīgs impulss, lai stimulētu jaunu pētījumu rašanos, starptautiskā konferencē Vitenbergā pulcējot Latvijas, Igaunijas un Vācijas vēsturniekus, kā arī izklāstot pētījumu rezultātus plašākai auditorijai Baltijas valstīs.

Atzīmējot Gunāra Birkerta simtgadi ir plānots izcelt Gunāra Birkerta mantojumu kā avotu gaismas arhitektūrai. Tieši bibliotēkas un gaisma Birkerta mantojumā veido spēcīgu vēstījumu un apgalvojumu par to, kāda ir bibliotēku loma zināšanu sabiedrības veidošanā.

Kulminācijas pasākums 2025. gada 8. novembrī būs svinīgs notikums, kas pulcēs vadošos zinātniekus, kultūras darbiniekus un sabiedrības pārstāvjus. Šajā pasākumā tiks atzīmēti latviešu grāmatniecības vēsturiskie sasniegumi, kā arī izcelti izaicinājumi un iespējas, ar ko latviešu valoda un grāmatniecība saskaras mūsdienās. Pasākumā tiks izteikts arī aicinājums visiem iestāties par to, ka atslēga uz Latvijas sabiedrības izaugsmi un attīstību ir

lasīšanas un grāmatu kultūras kopšana, paradumu veidošana un noturēšana.

Nobeigums

Paliekošas vērtības, kas veltītas latviešu grāmatniecības piecsimtgadei, būs vērienīgs zinātnisko publikāciju skaits, kas tapušas programmas gaitā. Līdzvērtīgi izceļams ir arī pienesums tieši starptautiskās atpazīstamības veidošanā un veicināšanā, kas būs nozīmīgs ieguldījums, Latvijai kļūstot par Frankfurtes grāmatu tirgus viesu valsti. Piemiņas pastmarka un piemiņas monēta būs tikai dažas no publiski redzamām zīmēm, kas simbolizēs latviešu grāmatniecības nozīmi un tās ilgtspējību un rosinās visdažādākajos sabiedrības slāņos apzināties spēku, kāds piemīt rakstītājam vārdam.

Latviešu grāmatniecības nākotne ir saistīta ar spēju pielāgoties digitālajam laikmetam, vienlaikus saglabājot savu kultūras un nacionālo identitāti. Latvijas Nacionālās bibliotēkas programma "Latviešu grāmatai 500" ir būtisks solis, lai nodrošinātu latviešu valodas un kultūras dzīvotspēju nākotnē, un tā piedāvā plašas iespējas, lai veicinātu latviešu valodas un literatūras attīstību gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī.

Grāmatniecības piecsimtgades pasākumu mērķis ir celt latviešu valodas prestižu un nodrošināt, ka latviešu grāmatniecības vēsture turpinās arī nākamajās simtgadēs. Tikai ar nemitīgu ieguldījumu un rūpēm par grāmatu kultūru mēs varēsim nodrošināt, ka pēc vēl 500 gadiem atskatisimies uz tūkstošgadi senu latviešu grāmatniecības vēsturi, kas joprojām būs dzīva un plaukstoša.